

Knjiga 3

Edicija Viktorija donosi knjige o borbi za pobjedu.

Nikolo Makijaveli

O UMEĆU RATOVANJA

S italijanskog preveli
Mirela Radosavljević i Aleksandar Levi

Magelan Press
Beograd, 2013.

Prolog Nikolaia Makijavelija, građanina i sekretara firentinskog, knjizi o umeću ratovanja, upućen Lorencu di Filipu Strociju, velikašu firentinskom

Mnogi su, Lorenzo¹, mislili, a i danas misle, da ne postoje dve stvari koje bi imale toliko malo zajedničkog i koje bi se toliko međusobno razlikovale koliko se civilni život razlikuje od vojničkog. Otuda često viđamo da kad neko želi da iskoristi prednosti vojničke karijere, on ne samo da promeni odeću već se smesta rastaje i od vlastitih civilnih navika, običaja, menja svoje držanje i glas, jer ne veruje da sme da nosi građansko odelo onaj ko hoće da bez ikakvog zazora bude pripravan za svakovrsno nasilje; niti civilne navike i običaje može da gaji onaj ko smatra da su ti običaji za mekušce, a te navike nepodesne za njegovo dejstvovanje; niti običan izgled i običan rečnik priliče onome ko bradom i psokama želi da drugim ljudima utera strah u kosti – stoga je, u ovo doba, to mišljenje sasvim verodostojno. Ali ako bismo se osvrnuli na drevna uređenja, ne bismo pronašli stvari koje su međusobno toliko povezane i skladne, koje su, nužno, u takvom saglasju kao ove dve, jer sve delatnosti koje se u jednom društvu obavljaju zarad opšteg dobra ljudi, sve mere preduzete kako bi to društvo živelo po ljudskim i Božjim zakonima, bile bi uzaludne ukoliko društvo ne bi pripremlilo i njihovu odbranu, koja, kada je valjana, održava i društva koja nisu dobro uređena. Jednako tako važi i obrnuto: dobro uređena društva, bez potpore vojske, zapala bi u metež, poput odaja kakve raskošne kraljevske palate, optočenih draguljima i zlatom, koje bi, da nemaju krov, ostale bez zaštite od kiše. A ako se u svim drugim uređenjima

1) Lorenzo di Filippo Stroci (1482–1549), komediograf i vrlo bogat firentinski plemić, Makijavelijev prijatelj i zaštitnik nakon povratka Medičijevih u Firencu 1512. godine.

gradova i kraljevstava najveća pažnja poklanjala očuvanju vernosti, miroljubivosti i bogobojažljivosti ljudi, u vojsci je to važilo dvostruko više, jer od koga će domovina da zahteva veću vernost nego od onoga ko se zaklinje da će za nju umreti? Ko bi mogao više da voli mir od onoga ko jedino u ratu strada? Ko bi mogao više da se boji Boga od onoga ko se izlaže bezbrojnim opasnostima i Božja pomoć mu je najpotrebnija? Ovu nužnost vrlo dobro su uviđali i politički i vojni zapovednici, stoga su svi drugi hvalili, zdušno sledili i podražavali vojnički život. Ali pošto se vojska umnogome iskvarila i udaljila od starih običaja, ljudi su stekli pogrešna ubeđenja, pa je postala omražena i izbegava se razgovor o onima koji su u njoj. A ja, sudeći po onome što sam video i pročitao, smatram da nije nemoguće vaspostaviti stari poredak u vojsci i povratiti nešto od njenih predašnjih vrlina, te sam rešio, kako ovo vreme dokolice ne bih proveo baš ništa ne radeći, na radost ljubitelja junačkih podviga iz prošlosti, da napišem o umeću ratovanja ono što o tome mislim. I premda je smelost kada o nekom predmetu piše onaj ko se njime nikada nije bavio, ipak verujem da nije pogrešno ako rečima zauzmem prostor koji su mnogi, s još većom drskošću, zauzimali delima; jer greške koje sam pišući načinio, neko može, bez ikakve štete, ispraviti, dok one koje su oni svojim delovanjem učinili, mogu se spoznati tek kada carstvo propadne. Stoga ćete vi, Lorencu, proceniti vrednost ovog mog truda i dati svoj sud, pokuditi ga ili pohvaliti, onako kako budete smatrali da zaslužuje. Šaljem vam ga ne bih li izrazio svoju zahvalnost, iako nije u mojoj moći da vam se dovoljno odužim za svu pomoć koju ste mi pružili, ali i zbog toga što je običaj da se ovakva dela posvećuju onima koji se ističu plemenitošću, bogatstvom, umnošću i slobodarstvom, a ja znam da vam po bogatstvu i plemenitosti nema mnogo ravnih, po umnosti još manje, a po slobodarstvu niko.

PRVA KNJIGA

Pošto verujem da svakoga ko napusti ovaj svet možemo da hvalimo, a da nas zbog toga niko ne ukori niti za laskanje optuži, neću oklevati da pohvalim našeg Kozima Ručelaija², čije ime nikada ne spomenuh bez suze u oku, jer takvoga bio je on kova da bi ga svaki čovek za prijatelja i svaka zemlja za građanina poželeli. Ne beše stvari što za prijatelje žrtvovao ne bi (čak i svoj život), niti bi pred opasnošću ustuknuo ako bi ko ugrozio otadžbinu njegovu. Slobodno ću reći da međ mnogim ljudima koje sam upoznao i pohodio nema nijednog čiji je duh tako uzvislim i veličanstvenim stvarima hrlio. A kad se našao na samrtnoj postelji, svojim prijateljima jedino se požalio što umire mlad u svom domu a da slavu dostigao nije, i što nikome, a za tim je njegov duh čeznuo, nije koristio. Znao je da će za njega, kada ode, moći jedino da se kaže da je umro dobar prijatelj. To, međutim, ne treba da znači da mi, i još poneko ko ga je znao, ne možemo, pošto nema dela koje bi to potvrdilo, da posvedočimo da je bio čovek vredan svake hvale. No sudbina ipak ne beše toliko okrutna da o njegovoj darovitosti ne ostane ni traga, o čemu svedoče neki njegovi spisi

2) Kozimo Ručelai (1495–1519), unuk pisca i humaniste Bernarda Ručelaija. Stavio je na rapolaganje porodične vrtove Oričelari Neoplatonskoj akademiji. Iako se tamo prvenstveno razgovaralo o umetnosti, nisu izostale ni političke rasprave. Kozimo umire mlad, 1519. godine, a te iste godine Makijaveli počinje da piše ovo delo.

i ljubavni stihovi; na njima je u mladosti oštrio pero (premda zaljubljen bio nije) da zalud ne bi gubio vreme, dok ga sudbina ne povede k uzvišenijim mislima. Tu se vidi s kolikim je žarom vazda stvarao i zasigurno bi se kao pesnik vinuo veoma visoko da se potpuno predao pisanju. Budući da nas je sudba lišila druženja sa tako milim prijateljem, čini mi se da nam jedino preostaje da ga se što češće prisećamo i da ne prepustimo zaboravu sve ono što je oštroumno zborio ili o čemu je mudro raspravljao. A pošto ne postoji ništa pamćenju bliže od razgovora koji je sa Fabricijom Kolonom³ u vrtovima vodio (gde je Kolona naširoko o ratnim stvarima raspredao, a Kozimo mu mudra i promišljena pitanja postavljao) učinilo mi se, jer sam uz još neke naše prijatelje i sam tome prisustvovala, da taj razgovor treba prizvati u sećanje kako bi Kozimovi prijatelji koji su se ovde okupljali, pročitavši ovo, u svojim dušama oživeli uspomene na ovog vrlog čoveka, a drugi zažalili što razgovoru prisustvovali nisu, i mnoge korisne stvari, ne samo za vojnički nego i za građanski život, o kojima je Kozimo mudro raspravljao, naučili.

Zborim, dakle, o tome kako je Fabricio Kolona, po povratku iz Lombardije, gde je dugo i časno vojevao u službi katoličkog kralja⁴, prolazeći kroz Firencu odlučio da se nekoliko dana odmori u tom gradu kako bi posetio presvetlog vojvodu⁵ i sreo neke plemenite ljude koje je odranije poznao. Kozimu se učinilo da je to povoljna prilika da ga pozove u svoje vrtove, ne toliko da bi pokazao svoju širokogrudost, koliko da bi iskoristio priliku da sa njim poduže porazgovara i od njega, što se od takvog

3) Fabricio Kolona (1450–1520), kondotjer u službi mnogih vladara.

4) Ferdinand Katolički (1452–516), kralj Sicilije (1468–1516) i Aragona (1479–1516). Kao kralj Kastilje poznat pod imenom Fernando V (1474–1504).

5) Lorenzo de Mediči (1492–1519), vladar Firence koji je nosio i titulu vojvode od Urbina.

čovaka i moglo očekivati, sazna i nauči mnogo toga, a uz to ceo dan provede u raspravi o stvarima prisnim njegovoj duši. Fabricio je njegovu želju uslišio i došao, a Kozimo ga je primio zajedno sa nekolicinom odanih prijatelja među kojima behu i Zanobi Buondelmonti, Batista dela Pala i Luidi Alamani⁶. Vrline ovih mladih, Kozimu dragih ljudi, posvećenih istim naukama, ne treba ni spominjati, jer svakog dana i časa same o sebi govore. Fabriciju, dakle, kako i doliči tom vremenu i mestu, ukazaše najviše počasti. No kada se završilo sa jelom i trpeza je sklonjena, a gozba, kao što uvek biva kod velikih ljudi čija su razmišljanja okrenuta važnijim stvarima, brzo okončana, pošto je žega bila velika a dan dug, Kozimo je (da bi ostvario svoju želju) izgovarajući se vrućinom, povukao družinu u najskrovitiji i najsenovitiji ugao svoga vrta. Kako su svi pristigli i posedali, ko na bujnu travu a ko na klupice postavljene ispod visokog drveća, Fabricio pohvali to ugodno mesto; posebno su ga privukla stabla, a budući da neka nije mogao da prepozna, bio je zamišljen. Kada je Kozimo to primetio, rekao je: – Vi najverovatnije ne znate sva ova stabla, no to ne treba da vas čudi, jer su neka od njih bila mnogo poznatija u doba naših predaka nego danas. – Nakon što mu je saopštio njihova imena i ispričao kako ih je njegov deda Bernardo uzgajao, Fabricio mu odgovori: – To sam i pretpostavljao, ovo mesto i ovo drveće podsetili su me na pojedine vladare u Kraljevstvu⁷, odlične znalce stabala i hlada. – Na trenutak je zastao i ćutao neko vreme, a zatim dodao: – Nadam se da nikoga neću uvrediti ako vam saopštim svoje mišljenje, ali rekao bih da ne treba da se plašim toga, jer sam

6) Trojica Makijavelijevih prijatelja. Buondelmonti, trgovac i bankar, i Alamani, pisac i pesnik, bili su redovni posetioци vrtova Oričelari u palati Ručelai. Zajedno sa Dela Palom učestvovali su u zaveri protiv kardinala Đulija Medičija 1522. godine.

7) Napuljsko kraljevstvo.

ovde među prijateljima i nameravam samo da raspravljam, a ne da klevećem. Koliko bi vladarima, da ne pominjem imena, bolje bilo da su se na pretke ugledali po snažnim i odlučnim delima, a ne mlakim i mlitavim, po delima na svetlosti sunca, a ne u seni, da su sledili istinske i savršene običaje drevnog doba, a ne lažne i iskvarene, jer kada su moji Rimljani počeli ovom naukom da se bave, moja otadžbina doživela je propast. – Na to je Kozimo odgovorio... No da bismo izbegli dosadno ponavljanje „on reče, a on odgovori”, navešću samo ime onog ko govori, ništa drugo. Reče, dakle.

KOZIMO: Pomenuli ste nešto što mi odavno leži na srcu, te vas molim da zborite bez ustezanja, jer ću vam ja bez ustezanja postavljati pitanja, a ako u pitanju ili odgovoru katkad i opravdam ili optužim nekog, to ću učiniti bez ikakve druge namere do da od vas istinu čujem.

FABRICIO: Pričiniće mi zadovoljstvo da vam kažem svoje mišljenje o svemu što me budete pitali, a da li je nešto istinito ili nije, procenićete sami. I na vašim pitanjima zahvalan ću biti, stoga što ću iz njih naučiti mnogo, kao što ćete i vi iz mojih odgovora; jer mudar ispitivač često nas navede da razmotrimo i upoznamo mnoge stvari koje, bez njegovih pitanja, nikad upoznali ne bismo.

KOZIMO: Želim da se vratim na ono što malopre rekoste: da bi mom dedi, kao i precima vašim, mudrije bilo da su na stare nalikovali u odlučnim, a ne u mlakim delima; hteo bih da opravdam svoga pretka, a vama ću prepustiti sud o drugima. Mislim da u njegovo vreme ne beše nikog ko je toliko prezirao mlitavost, a strogom životu, što ga vi uznosite, toliko težio. No dobro je znao da život takav na sebe i svoju decu ne može da primeni, pošto se rodio u iskvarenom stoleću, u kojem bi svako, ko uvrežene običaje sledio ne bi, oklevetan bio i na zao glas dospeo. Jer da se neko leti go na najžešćem suncu po pesku, a tokom ledenih zimskih meseci

po snegu prevrtao, kao što činiše Diogen⁸, smatrali bi ga ludim. Da je neko, poput Spartanaca, svoju decu u poljima podizao, ostavljajući ih da spavaju napolju, da idu gologlavi i bosu, da se peru hladnom vodom kako bi mogli da podnose teškoće i kako bi manje voleli život i manje se smrti plašili, svi bi ga izbegavali, smatrali bi da nije čovek već zver. Da je postojao neko ko bi se samo zelenišem hranio i prezirao zlato, kao Fabricije⁹, retko bi ga ko i pohvalio, a sledio ama baš niko. Tako je on, premda zgrožen tadašnjim načinom života, napustio starine, a podražavao samo one drevne običaje što manje čuđenja izazivaše.

FABRICIO: Vi ste ga po tom pitanju srčano odbranili, i zasigurno istinu kazujete; no ja nisam mislio na taj strogi način života, nego na humaniji, u skladu sa današnjim vremenima; i ne verujem da bi tako uglednom građaninu bilo teško da ga primeni. A ja ću, kao i uvek, u navođenju primera da se poslužim mojim Rimljanima. Kada bi se proučio njihov život i uređenje te republike, uočile bi se mnoge stvari koje bi u društvu, u kome je bar nečeg dobrog ostalo, mogle lako da se uvedu.

KOZIMO: A koje biste običaje iz starih vremena vi preuzeli?

FABRICIO: Hvaliti i nagrađivati hrabrost, ne prezirati siromaštvo, poštovati red i disciplinu u vojsci, učiti građane da vole jedni druge, da budu ujedinjeni, da manje misle na lično, a više na javno dobro, kao i druge slične stvari koje bi se sa sadašnjim vremenom lako uskladile. I to ne bi bilo tako teško učiniti ako se sve dobro isplanira i pravim sredstvima sprovede, jer se u tim običajima tolika istina krije da bi ih svako razuman lako prigrlio. A ko bi krenuo tim putem, posadio bi drveće čija bi senka pružila veće zadovoljstvo od ovog hlada.

8) Diogen iz Sinope, zvani Cinik, umro 323. god. p.n.e., doveo do apsurda princip „povratka prirodi”.

9) Gaj Fabricije Luskin, rimski konzul, poznat po ratovima sa Pirom 280. i 278. god. p.n.e.

KOZIMO: Ne želim da osporim bilo šta što ste rekli, prepustiću ovde prisutnima da prosude, budući da svoj sud lako mogu da donesu, a ja ću svoju reč uputiti vama, što one koji ne slede stare u teškim i velikim delima kudite, jer samo tako mogu da zadovoljim svoju znatiželju. Hteo bih da mi odgovorite kako to da s jedne strane osuđujete one koji po svojim delima ne liče na stare, a s druge u ratovanju, što vaše je zanimanje i u kome za majstora slovite, ništa od drevnih veština koristili niste, niti ste pak nešto slično primenili.

FABRICIO: Stigli ste upravo tamo gde sam i želeo da dođete, jer moje izlaganje samo to pitanje za ishodište može da ima, nijedno drugo godilo mi ne bi. Premda bih mogao da iskoristim neko jednostavno opravdanje, to na moje i vaše zadovoljstvo neću da učinim, već ću, sada kad je prilika, malo duže objašnjenje da dam. Svako ko želi neki svoj naum da ostvari mora za njegovo ostvarenje brižljivo da se pripremi, kako bi, kad se ukaže prilika, svoje zamisli sproveo u delo. A ako smo tokom priprema oprezni, one nikome neće biti znane, te niko neće moći da nas kori sve dok se prilika za ostvarenje nauma ne pojavi; ukoliko tu priliku ne iskoristimo, to znači da se nismo dovoljno pripremili ili da smo nešto propustili. Budući da se meni nikakva prilika da pokažem svoje pripreme da vojsku po starim načelima uredim ukazala nije, ni vi ni bilo ko drugi ne može da me okriivi što vojsku nisam tako uredio. Nadam se da je ovo opravdanje dovoljno za vašu optužbu.

KOZIMO: Bilo bi kada bih bio siguran da prilike bilo nije.

FABRICIO: S obzirom na to da se opravdano pitate da li je takve prilike bilo ili nije, hteo bih da opširno izložim, ako ste spremni da me strpljivo saslušate, koje pripreme treba najpre da se obave, kakva prilika treba da se ukaže, koje teškoće mogu da ometu pripreme pa da se prilika ne ukaže, te kako je sve to istovremeno, što izgleda protivrečno, vrlo teško i vrlo lako sprovesti u delo.

KOZIMO: Meni i ostalima ne možete veće zadovoljstvo pričiniti; a ako vama nije teško da govorite, nama svakako neće biti teško da slušamo. No pošto će vaše kazivanje dugo biti, obratio bih se ovim prijateljima za pomoć.

I u svoje i u njihovo ime vas samo jedno molim, da se ne naljutite ako vas katkad kakvim neprimerenim pitanjem prekinemo.

FABRICIO: Pričiniće mi veliko zadovoljstvo da me vi, Kozimo, i ovi drugi mladići štogod zapitate, jer mislim da su vam vojne stvari, zbog vaše mladosti, bliske, te da ćete zato lakše moći da poverujete u ono što ću vam reći. Oni drugi, što glavu imaju sedu a krv u venama ledenu, ili su neprijatelji rata, ili tuđe misli ne prihvataju, poput onih koji misle da vreme, a ne pogrešno ponašanje, tera ljude da tako žive. Stoga, pitajte me šta god poželite bez ustezanja; upravo to želim, to će mi biti pravi odmor, i biću radostan ako u vašim glavama više ne bude nikakve sumnje. Počecu od vaših reči; rekli ste mi da u ratovanju, što moje je zanimanje, ništa od drevnih veština primenio nisam. Na to moram da odgovorim sledeće: budući da od tog zanimanja ljudi nikada ni u ratu ni u miru nisu mogli časno da žive, ono može da koristi samo republikama ili kraljevinama; a ni one, kada su bile dobro uređene, nisu svojim građanima ili podanicima dopuštale da im to bude jedino zanimanje, niti su dobri ljudi ikad hteli njime da se bave. Niko takve ljude što od svoje službe u svako doba koristi imaju, a krase ih pohlepa, prepredenost, nasilništvo i mnoge druge odlike, neće smatrati dobrim; a ljudi čija ovo je služba, od najvišeg do najnižeg ranga, drugačijeg kova i ne mogu da budu, jer u miru od svog zanimanja ne mogu da žive, te moraju da se pobrinu ili da mir nikako ne zavlada, ili da se toliko okoriste za vreme rata, da od toga mogu da se prehrane kad dođe mir. Pritom ni jedna ni druga misao nisu dostojne dobrog čoveka; potreba da stomak bude stalno pun vojnike tera na krađe, nasilništvo i ubistva,

kako neprijatelja tako i prijatelja svojih; želja da mir nikada ne zavlada dovodi do toga da zapovednici obmanjuju vojsku ne bi li produžili rat; a ako do mira i dođe, razuzdane vođe, pošto plate ni potrepština više nema, pod barjakom kakve plaćeničke družine bez imalo milosti zemlju pustoše. Prisetite se i sami šta se zbilo kad su u Italiji mnogi vojnici bez plate ostali zato što su se ratovi okončali; okupilo se više četa koje su sebe nazivale Družinama, i ti najamnici su naplaćivali harač i pljačkali gradove, a da im niko nije mogao stati na put. Zar niste čitali kako su punski najamnici, kada je završen prvi rat sa Rimljanima, predvođeni Matom i Spendijem, vođama što su ih u neredima sami izabrali, protiv Kartagine povelili mnogo opasniji rat od upravo završenog rata sa Rimljanima? U vreme naših očeva Frančesko Sforca¹⁰ je, kako bi u miru sačuvao svoj raskošni život, ne samo prevario stanovnike Milana čiji je vojnik bio nego im je i slobodu oduzeo i postao njihov vladar. Njemu su bili nalik svi drugi vojnici u Italiji što vojevanje u zanimanje pretvoriše, a to što svojim zlodelima nisu postali milanske vojvode može samo da im još više prekora donese; odgovornost im, o čemu svedoče životi njihovi, nije ništa manja. Sforca stariji¹¹, Frančeskov otac, primorao je kraljicu Đovanu¹² da se baci u zagrljaj aragonskom kralju, jer ju je iznenada napustio i ostavio nenaoružanu i opkoljenu neprijateljima, i to samo da bi udovoljio svojoj ambiciji da je ucenjuje i liši kraljevstva. Bračo¹³ je na isti način pokušao da zauzme Napuljsko kraljevstvo, a to bi mu i pošlo za rukom da nije kod Akvile poraz doživio, a tu ga je

10) Frančesko Sforca (1401–1466) postao je vojvoda Milana 1450. godine, nakon propasti tzv. Ambrozijanske republike.

11) Mucio Attendola Sforca (1369–1424) poznati kondotjer i začetnik dinastije Sforca.

12) Đovana II Anžijska (1373–1435).

13) Andrea Fortebrači (1368–1424), zvani Bračo di Momone, kondotjer iz Peruje.

i smrt zatekla. Takva nečasna dela mogu da počine samo oni što vojuju za novac a drugog zanata nemaju. Ne beše li u vas izreka koja potvrđuje ovo što zborim: „Rat te lopovom čini, a mir na vešala vodi”? Jer one koji ne znaju ničim drugim da se bave kad bez svoje službe ostanu, a ne mogu da u siromaštvu časno žive, nužda će zasigurno s pravog puta skrenuti, a pravda kazniti.

KOZIMO: Vi ste mi to plaćeno umeće zaista oblatili, a mislio sam da je ono najdoličnija i najčasnija služba, te ne mogu da budem zadovoljan ukoliko mi ne objasnite bolje. A ako je tako kako vi velite, otkuda onda tolika slava Cezaru, Pompeju, Scipionu, Marcelu¹⁴ i mnogim drugim rimskim vojskovođama koji se slave poput bogova.

FABRICIO: Još nisam izrekao sve što sam hteo da kažem, a dve sam stvari pomenuo: prvo da dobar čovek ne može kao zanat da ima tu službu, i drugo da nijedna dobro uređena republika ili kraljevina nikada nije dopustila da njeni podanici ili građani tu službu za zanimanje imaju. O ovom prvom sam već rekao koliko je potrebno, a preostaje mi sada da govorim o drugom, što će ujedno na vaše pitanje odgovor biti. Smatram da su se Pompej i Cezar, i gotovo sve one vojskovođe koje su u Rimu živеле posle poslednjeg punskog rata, slavom ovenčali kao sposobni, a ne kao dobri ljudi; oni koji su živeli pre njih slavu su stekli i kao sposobni i kao dobri ljudi i to zato što im vojna služba nije bila zanat, a onima što sam ih pre njih naveo jeste. Dok Republika još ne beše u porok ogrezla, nijedan se velikan nije odvažio da se tom službom u miru bavi, da krši zakone, pljačka pokrajine, svoju otadžbinu porobljava i tlači ili na bilo koji način ugrožava, niti je kakvom

14) Marko Klaudije Marcel, rimski vojskovođa i političar iz doba Drugog punskog rata. Pet puta je bio izabran za konzula, a slavu je stekao svojim vojničkim uspesima. Zaslužan je za pobjedu nad Galima 222. god. p.n.e. i za osvajanje Sirakuze 212. p.n.e.

ubogom vojniku na um palo da prekrši zakletvu ili da sa privatnim građanima¹⁵ šuruje, da Senat ne poštuje, ili da služi nekom tiraninu da bi od vojne službe mogao, u svako doba, da živi. Zapovednici su se, posle svakog trijumfa, željno vraćali predašnjem životu, a vojnici radije odlagali oružje no što su ga se laćali; svako se vraćao zanimanju kojim je u životu hleb zarađivao; niko ni pomislio nije da može da se prehrani otimačinom i sličnim delima. Ne postoji bolji primer koji svedoči o ponašanju velikana od Atilija Regula¹⁶ koji je, kao vođa rimske vojske u Africi, bio gotovo nadomak pobede nad Kartaginom, kada je od Senata tražio dopuštenje da se vrati kući kako bi nadgledao svoje posede koje su mu njegovi kmetovi upropastili. Dakle jasno je kao dan da on, da mu je rat bio zanimanje i da je pomišljao da izvuče neku korist od ratovanja, a pri tome je tolike silne pokrajine pokorio, ne bi tražio da se vrati i za svoja se imanja pobrine, jer bi svakog dana mnogo više stekao nego što su ta imanja vredela. A to je zato što ti dobri ljudi kojima rat nije umeće i od rata ništa drugo ni ne očekuju osim muka, opasnosti i lovorika, kada se ovenčaju slavom, žele da se vrate svojim kućama i svojim zanimanjem bave. Niži slojevi i obični vojnici takođe su se toga držali, ni njima ratovanje nije bilo blisko srcu. Premda su kada se nije vojevalo snevali ratove, čim bi oni započeli, žudeli su da se vojska raspusti. Da je to tako najbolje se vidi po tome što je jedna od prvih povlastica koje je rimski narod davao svom građaninu bila ta da, ako to ne želi, ne mora da se laća oružja. Stoga u Rimu, dok je bio dobro uređen (a to je bilo sve do

15) Makijaveli pojam privatnog suprotstavlja javnom. Privatni građani su oni koji se politikom bave van institucija (u ovom slučaju senata).

16) Marko Atilije Regul, rimski konzul (267–256. p.n.e.), zaslužan za pobeđu nad Kartaginom kod Eknoma.

Graha¹⁷), vojna služba nikom zanat bila nije, a loših vojnika bilo je malo i strogo su kažnjavani. Dakle, u dobro uređenom gradu u doba mira vojna bi služba samo za vežbanje služila, a u ratna vremena, kad nužda pritisne i borba za slavu otpočne, građanima bi bilo dozvoljeno da uzmu oružje u ruke, baš kao što nekada u Rimu bejaše. Svaki građanin koji u toj službi druge ciljeve ima valjan ne može biti, a svaki grad kojim se drugačije upravlja nema dobro uređenje.

KOZIMO: Godi mi to što čujem i zadovoljan sam time što ste do sada rekli, a zaključak koji ste izveli jako mi se dopada. U vezi republike mislim da je vaš zaključak ispravan, ali nisam uveren da isto važi i kad su u pitanju kraljevi, jer smatram da kralj želi da se okruži upravo onima kojima je ratno umeće zanimanje.

FABRICIO: Dobro uređeno kraljevstvo treba još više da se kloni takvih ljudi, jer se njima služe samo izopačeni vladari kojima su oni oruđe za tiraniju. Nemojte mi protivrečiti navodeći kakvo kraljevstvo sadašnje, jer ću vam pokazati da ona nemaju dobro uređenje. Kraljevstva sa dobrim uređenjem ne daju svu vlast svojim kraljevima, osim kada je o vojsci reč; tu su neophodne hitre odluke, te zato odlučuje samo jedna glava. Kod drugih stvari bez saveta kralj ništa ne može da učini, a oni koji ga savetuju moraju uvek budno da paze da mu ne postane blizak neko ko u vreme mira želi rat zato što od njega živi. Ali o ovome želim opširnije da kazujem, pa neću da tražim kakvo savršeno kraljevstvo, nego ću se poslužiti nekim sličnim današnjim, u kojima kraljevi još uvek moraju da se plaše onih što rat im je umeće, a nema sumnje da je pešadija žila kucavica svake vojske. Stoga, ako se kralj ne pobrine da su njegovi pešaci u vreme mira zadovoljni što se vraćaju kućama i

17) Tiberije Sempronije (162–133. p.n.e.) i njegov brat Gaj Sempronije (154–121. p.n.e.).

što će živeti od svojih zanata, nema mu spasa, jer nema opasnije pešadije od one što ratnim se umećem kao zanatom bavi. Tada moraš ili da stalno ratuješ, ili da ih stalno plaćaš, inače mogu da ti kraljevstvo oduzmu. Stalno ratovati nije moguće, stalno plaćati još je teže, te samim tim postoji opasnost da se izgubi država. Dok su moji Rimljani, kao što spomenuh ranije, bili mudri i dobri, nisu dopuštali svojim građanima da im ta služba postane zanat, premda su stalno imali troškove za prehranu vojske, jer ratovanje nikada nije prestajalo. No da bi umanjili štetu od tog stalnog službovanja, pošto se nisu menjale okolnosti, oni su menjali ljude, svojim legijama su svakih petnaest godina ulivali svežu krv. Tako su u službi imali ljude u najboljim godinama, a to je između osamnaest i trideset pet leta, kad noge, ruke i oči slušaju jedni druge; nisu čekali da im vojnici onemoćaju i postanu puni jeda, što se kasnije, kad stigoše loša vremena, dogodilo. Oktavijan, a odmah za njim i Tiberije, misleći više na vlastitu moć nego na javnu korist, počese da razoružavaju rimski narod kako bi njime lakše mogli da vladaju, a na granicama Carstva držali su uvek istu vojsku. A pošto nisu bili sigurni da su te snage dovoljne da pod jarmom drže rimski narod i Senat, stvorili su vojsku i nazvali je pretorijanska, koja je stajala tik uza zidine Rima, poput kakve tvrđave oko grada. I budući da su dopustili da regruti mogu vojevanjem da se bave kao vlastitim pozivom, mnogi su se uzoholili i zastrašivali Senat i postali pretnja i samom caru; od njihove pogane ruke brojni vladari stradaše, jer su davali i oduzimali vlast kako im se prohte; ponekad se dešavalo da istovremeno postoji više careva zato što su ih različite vojske proglašavale. To dovede, najpre, do podele Carstva, a na kraju i do njegove propasti. Stoga, ako žele mirno da spavaju, kraljevi moraju da imaju pešadiju sastavljenu od ljudi koji, kada dođe ratno doba, rado za svog vladara u boj kreću, a kad potom zavlada mir, još se radije vraćaju svojim kućama. Tako će uvek biti ako kralj izabere ljude koji znaju da žive od drugih umeća, a ne samo

od ratovanja. A kada dođe mir, vladari treba da se vrte da vladaju svojim narodima, vlastela da upravlja svojim imanjima, a pešaci svaki svom zanatu; svaki od njih treba rado da ide u rat kako bi živeo u miru, a ne da pokušava da pomuti mir kako bi izazvao rat.

KOZIMO: Vaše je kazivanje vrlo mudro, no pošto je oprečno mom ranijem mišljenju, u meni još uvek tinja sumnja. Mnoga gospoda i vlastela i u vreme mira zarađuje tako što obučava vojsku, poput vas i vama sličnih, koje plaćaju vladari i komune. A osim toga vidim i da drugi naoružani ljudi zadržavaju svoje prihode; mnogi pešaci postaju stražari u gradovima i tvrđavama, tako da mi se čini da i u miru za svakog postoji mesto.

FABRICIO: Ne verujem da ste ubeđeni da za svakog ima mesta u vreme mira; jer čak i da ne postoje drugi razlozi, zasigurno će upravo malo onih koji ostaju na mestima što ste ih naveli opovrgnuti vašu primedbu: može li se uopšte porediti brojnost pešadije potrebne za ratovanje i broj onih koji služe u miru? Tvrđave i gradovi se budnije čuvaju u ratu nego u miru, a tome još treba dodati vojnike na terenu, što je njih mnogo; sva ta vojska se raspušta kada dođe mir. A što se tiče državnih straža koje su malobrojne, papa Julije i vi Firentinci ste svima pokazali koliko treba izbegavati one koji ne žele da se bave ničim drugim osim ratom; vi ste se lišili vaših straža zbog njihove drskosti i postavili Švajcarce koji su rođeni i odgojeni da se povinuju zakonima, a pritom pravično izabrani, pa nemojte više da tvrdite da u miru ima mesta za svakog čoveka. Što se pak tiče plaćanja naoružanih ljudi u doba mira, to nije nimalo lako objasniti; no onaj koji o svemu dobro porazmisli lako će naći odgovor na to – plaćanje tih ljudi je loše, nikako dobro. Razlog za to je što je njima ratno umeće zanat, pa bi svakog dana u državama u kojima se nalaze pričinili mnoštvo neprilika samo kad bi imali dovoljno ljudi. Ali pošto ih je malo i nisu u stanju sami da sastave vojsku, ne mogu često da nanesu veliku štetu. Pa ipak ponekad su u tome

i uspevali, spomenuo sam ranije Frančeska Sforcu i njegovog oca, kao i Brača iz Perude. Zbog toga ne odobravam običaj da naoružani ljudi dobijaju naknadu; rđav je to običaj i može da dovede do silnih nedaća.

KOZIMO: Znači li to da ne biste zadržali nikoga? A ukoliko biste ih zadržali, čime biste se poslužili?

FABRICIO: Odredbama, ali nikako sličnim odredbama francuskog kralja¹⁸, jer su one besmislene i opasne kao i naše, nego bih se okrenuo uređenju naših starih; oni su konjicu sastavljali od svojih podanika, a kada bi došlo doba mira, slali bi ih svojim kućama da žive od svog umeća, i o tome ću, pre no što okončam svoje izlaganje, više reći. Ako taj deo vojske zadrži svoju službu i u doba mira, onda je sigurno reč o rđavom uređenju. Što se pak tiče naknada za mene i za druge vođe, smatram da je to takođe loš potez, jer mudra republika ne bi smela nikome da ih dodeljuje; štaviše, trebalo bi da u ratno doba za vođe postavlja svoje građane, a da kada nastupi mir traži od njih da se vrate svojim pređašnjim zanimanjima. To važi i za mudre kraljeve, kojima bih savetovao ili da naknade uopšte ne daju, ili da ih daju samo kada postoje valjani razlozi: kao nagrada za neki izuzetan podvig, ili ako žele da im dotični čovek služi i u miru i u ratu. A pošto ste za primer uzeli mene, pokušaću da se opravdam. Moram da kažem da ratno umeće nikada moj zanat bilo nije, ja upravljam svojim potčinjenima i štitim ih, a da bih ih štutio, moram da volim mir, ali i da znam da ratujem. Moj kralj¹⁹ me ne nagrađuje i ne ceni samo zbog toga što sam vičan ratovanju već pre svega zato što znam da ga savetujem u miru. Nijedan kralj, ako je mudar i obazriv,

18) Šarl VII Pobednik, francuski kralj (1422–1461), sproveo je vojnu reformu i feudalno regrutovanje zamenio profesionalnom stajaćom vojskom.

19) Ferdinand Katolički.

ne bi smeo da se okruži drugačijim ljudima; ako kraj sebe bude imao previše miroljubivih ili previše ratobornih ljudi, neminovno će da pogreši. U svom prvom izlaganju zamislio sam ovoliko da kazujem i nemam ništa da dodam, a ako vam to nije dovoljno, trebalo bi da nađete nekoga ko bi mogao bolje da vam udovolji. Siguran sam da ste i sami počeli da razumete koliko je teško povratiti stare običaje u današnje ratove, kakve pripreme mudar čovek mora da obavi i kakve bi okolnosti valjalo imati da bi se nešto sprovelo u delo. Ukoliko vas razmišljanje ne zamara, malo-pomalo ćete te stvari još bolje upoznati, ako bilo koji deo starog poretka poredite sa sadašnjim običajima.

KOZIMO: Ako smo ranije želeli da nam govorite o tim stvarima, posle onoga što ste do sada o tome rekli, naša je želja udvostručena; zahvaljujemo vam na dosad pruženom i molimo vas da se posvetite preostalom delu.

FABRICIO: Budući da su vam moje reči godile, počeo bih da o ovom pitanju govorim od početka, kako biste što bolje razumeli, a to je ujedno i najbolji način da se nešto pokaže. Ko god ulazi u rat želi da bude u stanju da se uhvati ukoštac sa svakim neprijateljem na bojnom polju i da ga porazi. Da bi to tako i bilo, potrebno je stvoriti vojsku. A da bi se stvorila vojska, treba naći ljude, naoružati ih, naučiti redu, izvežbati ih da se bore u malim i velikim jedinicama, pobrinuti se za njihov smeštaj, i na kraju ih naučiti kako da se ušanče ili napadnu neprijatelja. U tome se sastoji sva veština ratovanja na otvorenom polju, a to ja najčešći i najčasniji od svih ratova. Ko je vičan da vodi svoju vojsku u borbu sa neprijateljem, može da napravi i pokoju grešku u ratu, ali će one biti podnošljive. No oni kojima to ne polazi za rukom, čak iako su u drugim pojedinostima sposobni, nikada neće moći da dovedu rat do časnog kraja; jer jedna dobijena bitka briše sve druge loše postupke, a ukoliko je bitka izgubljena, sve ono što si dobro uradio biće uzaludno. Pošto najpre treba da se pronade

ljudstvo, neophodno je pre svega obaviti novačenje, tako su ga zvali naši stari, a mi bismo danas rekli regrutovanje (ali ja ću, kako bismo odali počast našim precima, koristiti naziv novačenje). Oni koji su stvorili ratna pravila smatraju da treba birati ljude iz oblasti sa umerenim temperaturama kako bi vojska bila i razborita i srčana; osobe iz toplih krajeva razborite jesu, ali ne i srčane, dok su u hladnim krajevima srčane, ali im nedostaje razboritost. Ovo pravilo važi za one koji vladaju celim svetom, pa zbog toga mogu da biraju ljude iz krajeva koji im odgovaraju. Ako želimo da izložimo opšte pravilo kojim se svako može poslužiti, tada valja istaći da svaka republika i svako kraljevstvo treba da izaberu vojnike iz svojih krajeva, bili oni topli, hladni ili s umerenim temperaturama, zato što se, a o tome svedoče brojni primeri iz prošlosti, u svakoj zemlji obukom mogu stvoriti dobri vojnici; gde je priroda nešto uskratila, pomaže vežbanje koje u tom slučaju vredi više od prirode. Ako se vojnici biraju negde drugde, onda to ne možemo da nazovemo novačenjem, jer ono podrazumeva mogućnost odabira najboljih iz jedne oblasti, bez obzira da li su oni voljni da se late oružja ili ne. Stoga novačenje možeš da obaviš samo u oblastima koje su ti potčinjene, jer u onim koje nisu tvoje, ne možeš da izabereš koga hoćeš, nego moraš da uzmeš one koji žele da ratuju.

KOZIMO: Ali ti imaš mogućnost da prihvatiš ili odbiješ te koji žele, pa zato i to možemo da nazovemo novačenje.

FABRICIO: To što velite na neki način jeste tačno, ali uzmite u obzir nedostatke takvog novačenja, a oni su česti, pa ćete uvideti da tu nikakvog odabira nema. Pre svega, oni koji nisu tvoji podanici i koji svojevolejno ratuju nisu najbolji, nego upravo suprotno, najgori su u toj i toj oblasti. Bestidni, lenji, plahi, nevernici, odbegli sinovi, bogohulnici, kockari, neuhranjeni su ti koji žele da ratuju, a njihove navike oprečne su pravoj i dobroj vojsci. Kada ti se takvih ljudi nudi toliko da premašuju

potreban broj, onda možeš da biraš; ali budući da je materijal rđav, novačenje ne može da bude dobro. No neretko biva da ih nema dovoljno, pa si prisiljen sve da ih primiš, a to onda više nije novačenje, nego unajmljivanje plaćenika. Tako se danas u Italiji i svuda drugde, osim u Nemačkoj, loše vojske stvaraju, jer one ne nastaju naredbom vladara, nego zavise od slobodne volje onih koji vojevati žele. Razmislite sada koji bi to običaji drevnih vojski mogli da se uvedu u vojsku sastavljenu na taj način!

KOZIMO: Pa šta bi onda valjalo činiti?

FABRICIO: Ono što ranije spomenuh: odabrati među svojim podanicima, po odluci vladara.

KOZIMO: Bi li se među tako odabrane uvodio neki običaj starih?

FABRICIO: Dobro znate da bi, kada bi onaj koji ih vodi bio njihov vladar ili gospodar, ako je reč o monarhiji, ili vojskovođa iz redova građana, ako je u pitanju republika. U suprotnom bi bilo teško da se išta dobro sprovede.

KOZIMO: Zašto?

FABRICIO: Reći ću vam kad za to kucne čas, a za sada se zadovoljite ovim: nemoguće je biti delotvoran ako to sve nije tako.

KOZIMO: Pošto novačenje valja sprovesti u vlastitim krajevima, šta mislite, da li je bolje uzimati vojnike iz grada ili sa sela?

FABRICIO: Svi oni koji su o tome pisali slažu se da je bolje odabrati ljude sa sela jer su se privikli na nedaće, s mukom se prehranjuju, navikli su da budu na suncu a ne da se sklanjaju u hladovinu, znaju da barataju oružjem, da iskopaju rov, mogu da nose teret i nisu prepređeni i pakosni. No ja mislim, pošto postoje dve vrste vojnika, a to su pešaci i konjanici, da pešake treba izabrati na selu, a konjanike u gradovima.

KOZIMO: Koje bi životne dobi trebalo da budu?

FABRICIO: Kad bih stvarao novu vojsku, odabrao bih muškarce između sedamnaeste i četrdesete godine, a kad bih

imao već postojeću vojsku koju treba da obnovim, popunio bih je samo mladićima od sedamnaest leta.

KOZIMO: Ne shvatam zbog čega različiti aršini.

FABRICIO: Objasniću vam. Kad bih morao da oformim vojsku tamo gde ona ne postoji, odabrao bih sve najsposobnije ljude, pod uslovom da su u životnom dobu za vojsku, kako bih mogao da ih obučim, o čemu ću kasnije zboriti; ali kad bih morao da novačim tamo gde vojska već postoji, izabrao bih samo sedamnaestogodišnjake, jer bi stariji već bili odabrani i obučeni.

KOZIMO: Vi biste, dakle, narodnu vojsku stvorili kao kod nas²⁰?

FABRICIO: Pravo velite. No ja bih je naoružao, vodio, obučavao i naređivao bih na drugačiji način, koji se verovatno razlikuje od ovdašnjeg.

KOZIMO: Prema tome, vi ste pristalica takve vojske?

FABRICIO: Zašto, zar bi trebalo da je blatim?

KOZIMO: Mnogim mudrim ljudima ona se nije svidela.

FABRICIO: Vi tvrdite da je mudar onaj čovek koji se takvoj vojsci protivi, ja pak verujem da i oni koje smatraju mudrima mogu da pogreše.

KOZIMO: To što se ona više puta loše pokazala, navodi nas da tako mislimo.²¹

FABRICIO: Pre će biti da poraz treba pripisati vama samima, a ne narodnoj vojsci, i to ćete spoznati pre nego što završim svoje kazivanje.

KOZIMO: Na tome ćemo vam zahvalni biti; no i ja bih vama izložio zašto oni osuđuju takvu vojsku kako biste mogli

20) U Firenci je posle poraza od Pize došlo do reorganizacije vojske, pa je 1506. godine stvorena ordinanza, neplaćena vojska, na osnovu odredbe koju je sastavio sam Makijaveli.

21) Makijavelijevu narodnu vojsku porazila je 1512. godine moćna španska vojska posle čega je i raspuštena.

da je opravdate. Ovako oni vele: ona je ili beskorisna, i ako se na takvu vojsku oslonimo, zasigurno ćemo izgubiti državu, ili je moćna, pa će nas onaj koji njome upravlja lako ukloniti s vlasti. Za primer uzimaju Rimljane koji slobodu izgubiše od vlastitog oružja; Mlečane i kralja Francuske navode međ one što, da ne bi rizikovali da im neki građanin vlast oduzme, tuđim oružjem se služe, dok je francuski kralj razoružao svoje podanike kako bi lakše njima vladao. Ali ipak je beskorisna vojska veća opasnost, i dva su glavna razloga što ona može biti takva: prvi je neiskustvo, a drugi prisilno vojevanje. Kažu da odrasli ne mogu ništa da nauče, a silom se nikakvo dobro postići ne može.

FABRICIO: Svi razlozi koje navodite svojstveni su ljudima koji samo ovlaš poznaju te stvari, i to ću vam bez okolišanja dokazati. Pre svega pomenuli ste beskorisnost, a ja vam jamčim da ne postoji korisnija vojska od vlastite, i takva vojska ne može da se uredi na drugačiji način. Kako je to nesporno, ne želim da gubim mnogo vremena oko toga, jer nam svi primeri iz starih vremena na to ukazuju. Pomenuste i neiskustvo i silu, pa moram da vam odgovorim da pravo zborite da neiskustvo ne stvara smelost, niti sila izaziva zadovoljstvo. Oni se stiču načinom na koji vojsku naoružavamo, obučavamo, i naređujemo joj, što ćete uvideti tokom mog izlaganja. A što se sile tiče, morate da budete svesni da ljudi koji pristupaju vojsci po vladarevoj naredbi ne treba to da čine ni milom ni silom. Kada bi u vojsku stupali potpuno dobrovoljno, došlo bi do nedaća koje ranije spomenuh: ne bi bilo novačenja, ne bi bilo ni dovoljno vojnika, a isto tako bi, kad bi se samo silom poslužili, rđav posao obavili. Stoga treba da se izabere nešto između: niti koristiti isključivo silu, niti sve prepustiti samo dobroj volji; njih treba da vodi poštovanje prema svom vladaru, te bi se više plašili njegovog prezira, nego trenutne kazne. Uvek je neophodno pomešati silu sa dobrom voljom kako bi se izbeglo stvaranje nezadovoljstva koje bi izazvalo loše posledice. Ne kažem

da zbog toga vojska ne može da doživi poraz, mnogo puta se to desilo i Rimljanima, a poražena je i Hanibalova vojska; to ukazuje da je nemoguće stvoriti vojsku koja bi iz svake bitke kao pobednik izašla. Zato vaši mudri ljudi ne treba da mere tu beskorisnost na osnovu jedne izgubljene bitke, već treba da shvate da je, osim poraza, moguća i pobjeda i da treba pronaći i ukloniti uzrok poraza. A kada bi tako postupili, uverili bi se da nedostatak nije u samom načinu, nego u tome da vojska nije dostigla savršenstvo. Kao što sam rekao, bolje bi im bilo da ne osuđuju narodnu vojsku, već da se postaraju da se ona popravi. O tome kako to može da se učini čućete malo-pomalo. Što se tiče strahovanja da bi takva vojska, zahvaljujući nekom od njenih čelnika, mogla vladaru da oduzme vlast, s tim se uopšte ne slažem, jer oružje dato u ruke građana i podanika na osnovu zakona i reda nikada nikome nudio nije. Štaviše uvek se pokazalo korisnim: brojni gradovi su zahvaljujući njemu ostali duže vremena netaknuti, što ne bi bio slučaj da ga bilo nije. Rim slobodu ne izgubi četiristo leta, a naoružan beše, Sparta osam stotina leta, dok su mnogi drugi gradovi koji oružje imali nisu, gubili slobodu za manje od četrdeset godina. Gradovima je oružje neophodno, pa kad nemaju vlastito, moraju da unajme tuđe, a ono će javnom dobru pre naškoditi, nego vlastito, jer ga je lakše potkupiti, te se neki moćni građanin lako može njime okoristiti. Pri tome je posao olakšan pošto treba potčiniti nenaoružane ljude. Pored toga, svaki grad više treba da strahuje od dva neprijatelja no od jednog. Grad koji plaća strano oružje mora istovremeno da strepi i od stranaca u svojoj službi i od vlastitih građana, a da je strah opravdan, najbolje se vidi iz primera Frančeska Sforce kojeg već pomenuh ranije. Grad koji se služi vlastitim oružjem mora da se pribojava samo svojih građana. Ali od svih razloga o kojima bih mogao da zborim navešću ovaj: niko nikada nije kakvu republiku ili kraljevinu uredio, a da nije predvideo da oni koji u njoj žive treba oružjem da je brane.

Da su Mlečani i u ovome bili mudri kao što u drugim stvarima behu, stvorili bi novo carstvo. A još veće pokude zavređuju zato što su im njihovi prvi zakonodavci dali oružje u ruke. Budući da nisu imali mnogo zemlje, naoružali su se za bitke na moru, gde su, s oružjem u ruci, vrsno vojevali ratove i s tim oružjem u ruci i proširili svoju otadžbinu. Ali kad je kucnuo čas da se mora ratovati na kopnu kako bi se odbranila Vičenca, umesto da pošalju nekog svog građanina da se bori na kopnu, uzeli su u službu markiza od Mantove²². Taj pogrešan potez sasekao im je krila da se vinu u nebesa i da se prošire. Ako su tako postupili zato što su mislili da su vični samo bitkama na moru, pa se nisu usuđivali da ih zapodenu na kopnu, onda nisu mudro postupili; lakše bi kapetan na moru, naviknut na borbe s vetrovima, morem i ljudima, postao kapetan na kopnu, gde se treba boriti samo s ljudima, nego da je slučaj obrnut. No moji Rimljani, koji su bili vični samo ratovanju na kopnu, kada su zaratili s Kartaginom, moćnom silom na moru, nisu u službu uzeli Grke ili Špance naviknute na more, nego su za vođe postavili svoje ljude koji su bitke preneli na kopno i pobedili. Ako su Mlečani to učinili zato da neki njihov građanin ne bi postao tiranin, onda su se bespotrebno pribojavali, jer pored razloga koje sam po tom pitanju malopre izložio, dodao bih i ovo: ako neko naoružan za rat na moru nije postao tiranin u gradu na obali mora, još je manja mogućnost da to učini pomoću kopnenog oružja. To je moralo da im ukaže da oružje u rukama njihovih građana ne može da ih učini tiranima, ali rđave vladine odluke mogu. A kako je njihov grad imao dobru vladu, nije bilo nikakve potrebe da se pribojavaju vlastitog oružja. Doneli su

22) Danfrančesko Gonzaga (1366–1407) sklopio je savez s Venecijom kako bi svoju Mantovu oslobodio od vlasti milanske porodice Viskonti. Predvodio je Mlečane u bitkama protiv Frančeska Novela i 1404. godine zauzeo Vičencu, a kasnije i Padovu i Veronu.

nepromišljenu odluku, koja ih je koštala slave i imetka. A kada je reč o grešci kralja Francuske²³, čiji podanici nisu pripremljeni za rat (što ti vaši često navode kao primer), svi odreda, ako se izuzme poneko usamljeno mišljenje, smatraju da je upravo to nedostatak tog kraljevstva i da ga ta nepromišljena odluka čini slabim. No ja sam se dosta daleko otisnuo, možda sam čak i skroz zapostavio ono o čemu sam hteo da zborim; to sam učinio samo da bih vam odgovorio i pokazao da se ne treba uzdati ni u kakvo drugo oružje, osim u vlastito, a vlastito oružje može da postoji samo tamo gde je stvorena narodna vojska, i da nigde ne može da postoji nekakva drugačije osmišljena vojska i vojna disciplina.

Ako ste čitali o običajima koje su prvi kraljevi, a pre svih Servije Tulije²⁴, uveli u taj grad, shvatićete da podela na klase zapravo nije ništa drugo nego odredba kojom je odmah moguće podići vojsku za odbranu grada. No vratimo se našem novačenju. Ponavljam da bih, kad bih morao da obnovim postojeću vojsku, uzeo samo sedamnaestogodišnjake, a kad bih morao da je sastavim, birao bih vojnike između sedamnaest i četrdeset leta da bi mi odmah koristili.

KOZIMO: Biste li vodili računa o tome čime se oni bave?

FABRICIO: Neki pisci²⁵ tome pristupaju ozbiljno, jer neće da uzimaju pticolovce, ribare, kuvare, svodnike²⁶, niti bilo koga ko živi od zabave, a uzimaju, pored zemljoradnika, kovače, potkivače, drvodelje, mesare, lovce i slične. No ja po tom pitanju ne bih pravio velike razlike, mnogo bi mi važnije bilo kakav je neko čovek i koliko može da pruži vojsci od toga čime se bavi. Zato su seljaci, navikli da

23) Ovaj navod se očigledno odnosi na praksu francuskih kraljeva, koju je započeo Luj XI, da unajmljuju švajcarske plaćenike.

24) Šesti rimski kralj Servije Tulije (578–535. p.n.e.).

25) Odnosi se najviše na Publija Flavija Vegecija Renata iz čijeg je dela *Epitoma rei militaris* Makijaveli preuzeo dosta podataka.

26) Makijaveli je verovatno omaškom iz Vegacijevog spiska tkače (*linteones*) pomešao sa svodnicima (*lenones*).

obrađuju zemlju, najkorisniji od svih, jer je od svih umeća upravo to vojskama najpotrebnije. Posle njih dolaze kovači, drvodelje, potkivači, kamenoresci; njih treba uvek imati što više, jer je njihov zanat koristan u mnogim prilikama, a veoma je dobro imati vojnike od kojih možeš da imaš dvostruku korist.

KOZIMO: Kako možemo da razlikujemo one koji su vični vojevanju od onih koji za to nisu sposobni?

FABRICIO: Najpre ću da objasnim kako se izabira novi sastav od kojeg se kasnije stvara vojska; o proceduri koju treba sprovesti kada se obnavlja stari sastav govoriću kasnije. Tvrdim, pre svega, da je moguće odrediti da li je neko od izabranih dobar vojnik ili na osnovu iskustva, preko nekog njegovog čestitog dela, ili na osnovu pretpostavke. Kada se biraju novi ljudi koji nikada ranije birani nisu, nije moguće znati da li je neko srčan, a to se odnosi na većinu, ako ne i na sve odreda. Pošto tog iskustva nema, neophodno je pribеći pretpostavci, a nju stvaramo na osnovu dobi, zanimanja i fizičkih sposobnosti. Prve dve već spomenuh, sada se treba okrenuti trećoj; neki, a među njima Pir, hteli su samo visoke vojnike, drugi su, poput Cezara, zahtevali samo telesnu krepkost, a nju, baš kao i krepkost uma, možemo da pretpostavimo na osnovu građe udova i stasitosti. Oni koji pišu o tome vele da vojnik treba da ima žive i bistre oči, žilav vrat, razvijena prsa, mišićave ruke, duge prste, ravan trbuh, oble bokove, noge i stopala mršave, jer ti delovi tela čoveka čine okretnim i snažnim, a upravo su te osobine za vojnika važnije od svih ostalih. Najviše treba voditi računa o vladanju, vojnik mora biti čestit i skroman, kako ne bi se jao neslogu i bio potkupljiv, jer svi se slažu da iz nečasnog odgoja i nezdravog duha ne može ništa dobro da iznikne. Čini mi se da nije suvišno, štaviše mislim da je neophodno, kako biste shvatili značaj tog novačenja, da vam objasnim čime su se vodili rimski konzuli, na početku svoje vladavine, kada su popunjavali rimske legije. Budući da su zbog stalnih ratova prilikom novačenja veterani

bili pomešani sa novopridošlicama, iskustvo je imalo bitnu ulogu kod starih, a pretpostavka kod izbora novih vojnika. No treba imati u vidu sledeće: to se novačenje obavlja ili da bi se vojskom odmah poslužili, ili da bi je obučili i upotrebili kada za to kucne čas. Govorio sam i nastaviću da govorim o svemu što treba učiniti kako bi se vojska pripremila za vojevanje kada za to kucne čas, jer namera je moja da vam pokažem kako urediti vojsku u zemljama gde ona ne postoji i u kojima nije moguće novačiti tako da se dobije vojska koja bi odmah bila spremna da stupi u rat; za razliku od njih, tamo gde važi običaj da vladar ima svoju vojsku, ona može odmah da krene u bitke, kao što nekad beše u Rimu, a danas kod Švajcaraca. Prilikom novačenja, premda ima novih ljudi, uvek ima dosta onih naviklih da budu u vojnim formacijama, a kada se novi i stari pomešaju, dobijaju se dobre i složne formacije. Uprkos tome, kada su carevi počeli da drže stalnu vojsku u posebno određenim prostorijama, uvek bi mladim regrutima, koje su zvali *tirones*, odredili učitelja da ih obučava, što se može videti iz života cara Maksimina²⁷. U vreme dok je Rim još bio slobodan, ta se obuka obavljala u gradu, a ne u vojnim logorima; pošto su zahvaljujući tome bili veoma uvežbani, lako su mogli da tu prividnu vojsku, kada kucne čas da se pođe u boj, zamene pravom. No kada su kasnije carevi prekinuli obuku, morali su da se drže načela o kojima sam vam govorio. Ali da se vratimo sada metodu koji su Rimljani primenjivali prilikom novačenja: čim bi rimski konzuli, zaduženi za sve neophodne stvari po pitanju rata, stupili na dužnost, okretali su se uređenju vojske (postojao je običaj da svaki od njih ima dve legije sastavljene od isključivo rimskih

27) Gaj Julije Ver Maksimin (173–238), poznat pod imenom Maksimin Tračanin, bio je prvi varvarin koji je postao rimski car, pri tome nikada nije ni kročio u Rim. Vladao je samo tri godine a poginuo je od ruku vlastite pobunjene vojske.

vojnika, a te legije bile su srž njihovih vojski). Kako bi to obavili, najpre su određivali dvadeset četiri vojna tribuna, po šestoricu za svaku legiju, a oni su imali zaduženja koje danas imaju komandiri. Potom bi okupili sve Rimljane sposobne da nose oružje i postavili tribune za svaku legiju ponaosob. Kockom bi se izabrao tribus²⁸ u kom se najpre obavljalo novačenje, i iz tog tribusa birala su se četvorica najboljih. Potom bi tribuni prve legije odabrali jednog od njih, tribuni druge legije birali bi jednog od preostale trojice, tribuni treće legije jednog od preostale dvojice, dok bi poslednji pripao četvrtoj legiji. Po obavljenom postupku birala su se druga četvorica, od kojih su prvog birali tribuni druge legije, drugog tribuni iz treće, trećeg tribuni iz četvrte, a četvrti je završavao u prvoj legiji. Usledilo bi biranje sledeće četvorice, prvog je birala treća, drugog četvrta, trećeg prva, a četvrti je ostajao drugoj legiji. Tako se po istom redosledu odvijao izbor, pa su svi imali ista prava prilikom odabira, a legije su bile ujednačene. A kao što ranije rekoh, to novačenje je omogućavalo momentalnu primenu, jer su među izabranim ljudima mnogi imali iskustvo u pravoj vojsci, a preostali makar u prividnoj, stoga se moglo novačiti i na osnovu pretpostavke i na osnovu iskustva. No u slučaju da moramo da sastavimo potpuno novu vojsku, pa je neophodno da ljudstvo odaberemo na vreme, novačenje je moguće obaviti jedino na osnovu pretpostavke, pri čemu moramo da uzmemo u obzir godine i telesne odlike.

KOZIMO: Mislim da je sve što ste izrekli u potpunosti tačno. No pre nego što se okrenete nečem drugom, hteo bih da zapitam

28) Tribus (lat. *tribus*, pleme), teritorijalna i izborna jedinica u Rimskoj republici. Uvođenje teritorijalnih tribusa pripisuje se rimskom kralju Serviju Tuliju koji je podelio teritoriju na četiri gradska i sedamnaest seoskih tribusa, a kasnije je taj broj porastao na trideset jedan.

nešto što mi je palo na pamet kada ste pomenuli da se novačenje tamo gde nema ljudi sa ratnim iskustvom mora temeljiti na pretpostavci. Mnogi često kude našu vojsku, pre svega kada je reč o broju vojnika, i tvrde da bi ga trebalo smanjiti kako bi vojska postala uspešnija: samo bi najbolji bili odabrani, ne bi se toliki ljudi našli u nedaćama, mogli bi ih obilato nagrađivati, pa bi bili veoma zadovoljni i još radije izvršavali naredbe. Stoga me zanima vaše mišljenje po ovom pitanju, da li ste pobornik većeg ili manjeg broja vojnika i čega biste se držali prilikom odabira u oba pomenuta slučaja?

FABRICIO: Nema nikakve sumnje da je bolje i korisnije imati više vojnika nego manje; štaviše, moram da dodam da tamo gde brojnost nije velika nije moguće stvoriti savršenu vojsku. Neće mi biti nimalo teško da pobijem razloge tih što drugačije misle. Najpre ću da istaknem da mali broj vojnika tamo gde ima mnogo stanovnika, kao što je slučaj, na primer, u Toskani, ne znači da će najbolji da budu odabrani i da će prilikom novačenja moći bolje da se probere. Jer ako biste pri biranju vojske hteli da uzmete u obzir iskustvo, onda biste u toj oblasti teško pronašli one koji bi bili prikladni, bilo zbog toga što je malo njih vojevalo, bilo zbog toga što je vrlo malo onih koji su se u boju dokazali i samim tim stekli preimućstvo prilikom odabira. Stoga je onima koji na takvim mestima moraju da novače bolje da zanemare iskustvo i da se posluže pretpostavkom. Ali kako da odlučim, kada se preda mnom nađe dvadeset snažnih mladića, koga treba da uzmem, a koga ne? Duboko sam uveren da bi se gotovo svi složili da ću manje pogrešiti ako odaberem sve, a potom ih naoružam i obučim, pošto ne mogu unapred da znam ko je od njih najbolji, a da kasnije, kada posle obuke uvidim ko je od njih najspretniji duhom i teleom, suzim svoj izbor. Stoga, ako se sve uzme u obzir, onaj ko smatra da će kroz izbor nekolicine dobiti najbolje grdno greši. Pomenuste i manje nedaća za zemlju i ljude, no ja

smatram da vojska, bilo da je reč o mnogoljudnoj ili malobrojnoj, ne stvara nikakve probleme, jer je osmišljena tako da ne sprečava ljude da se bave svojim stvarima, nego ih jedino obavezuje da se okupljaju radi obuke tokom neradnih dana, a to ne šteti ni zemlji ni ljudima. Štaviše, mladima pričinjava zadovoljstvo, jer umesto da džabalebare po kojekakvim krčmama ili se kakvom drugom poroku odaju, mogu da uživaju u obuci, budući da momci vole ne samo da posmatraju kako se drugi obučavaju već i da sami nauče da barataju oružjem. A što se pak plaćanja manjeg broja ljudi tiče, što bi vojnike učinilo poslušnijim i zadovoljnijim, moram da vam odgovorim da je nemoguće imati tako malobrojnu vojsku koju bismo uvek držali pod platom, a da pri tome ta plata zadovoljava vojnike. Kada bismo, na primer, hteli da sastavimo vojsku od pet hiljada pešaka, morali bismo da im platimo najmanje deset hiljada dukata mesečno. Kao prvo, vojska ne može da ima tako malo pešaka, kao drugo, ne postoji država koja može da podnese toliki izdatak; a čak ni to nije dovoljno da ljudi budu toliko zadovoljni da bi bili spremni da učine sve što nam se prohte. Tako bismo dakle mnogo potrošili, vojska bi bila slaba, a ne bismo imali dovoljno ljudstva ni za odbranu ni za ostvarenje bilo kakvog nauma. Kad bismo im dali više, ili kada bismo povećali njihov broj, bilo bi nam još teže da ih platimo. Ako bismo im pak dali manje, ili ih manje uzeli, njihovo bi zadovoljstvo opalo, pa bi i nama manje koristili. Zato svi oni koji misle da mogu da drže vojsku i plaćaju vojnike čak i kad su kod svoje kuće, sanjare o nečem nemogućem i neostvarivom. Ali kada se vojska povede u rat mora da bude plaćena. Možda u doba mira moramo nešto i da pretrpimo kako bismo imali dobro uređenu vojsku (premda ne vidim šta bi to bilo), ali bi zauzvrat uživali u svakom dobru koje uređena vojska daje svojoj zemlji, jer bez nje ništa nije sigurno. Da zaključim, svako ko želi malobrojnu vojsku da bi bio u stanju da je plati, ili iz bilo kog drugog navedenog razloga, ne razume

se dobro u vojne stvari, a ne treba smetnuti s uma još nešto, što takođe potvrđuje moju misao: da će se zbog mnogih prepreka koje su deo svačijeg života taj broj još više smanjiti, a malo vojnika ničemu ne može da posluži. Kad imaš veliku vojsku, možeš po vlastitom nahođenju da upotrebiš manje ili više ljudi. Osim toga, zahvaljujući velikoj vojsci uvek ćeš biti na glasu, a što je vojnika više, to je strahopoštovanje jače. Dodao bih još da je cilj svake vojske da bude dobro obučena, a ako bi se sa velikog područja odabrao mali broj ljudi, to bi značilo da bi oni bili udaljeni jedni od drugih što bi otežalo njihovo okupljanje i uvežbavanje, a bez toga bi vojska bila beskorisna, no to ću bolje objasniti kada na to dođe red.

KOZIMO: Vaš mi je odgovor na ovo pitanje dovoljan, ali sada bih voleo da odagnate još jednu moju sumnju. Oni tvrde da će ukoliko imamo mnoštvo vojnika vladati zbrka, nesloga i nered u zemlji.

FABRICIO: To je takođe pogrešno mišljenje, a sad ću vam reći i zašto. Naoružani ljudi mogu da izazovu nered na dva načina: međusobno ili protiv drugih. A u oba slučaja to se može bez teškoća otkloniti, ako sam poredak to već nije sprečio, jer što se tiče nesloge među njima, red će je bez ikakve sumnje iskoreniti a ne potpiniti, budući da im vi, kada stvarate vojsku, dajete oružje i postavljate vođe. Ako sastavljate vojsku tamo gde su ljudi miro-ljubivi, te nemaju nikakvo oružje, i gde su toliko ujedinjeni da nema nikakvih vođa, ona će biti nemilosrdna prema neprijatelju, ali ne i razjedinjena, zato što ljudi, kada je poredak dobar, bilo da su naoružani ili ne, poštuju zakone i nikada se protiv njih neće podići ako ih na to ne potaknu vođe koje ste vi postavili; kako se obavlja taj postupak objasniću kasnije. Ali ako je zemlja u kojoj stvarate vojsku ratoborna i razjedinjena, onda je jedino poredak u stanju da ujedinjuje, jer tu svi imaju svoje oružje i svoje vođe, no to oružje je neupotrebljivo za rat, a vođe potpiruju neslogu. Zahvaljujući redu

oni će dobiti oružje za ratovanje i vođe koji će ukloniti neslogu, pošto je običaj u takvim zemljama da se svako ko pretrpi nekakvu uvredu obrati svom vođi, a on ga, da bi sačuvao svoj dobar glas, potiče na osvetu, umesto da ga posavetuje da potraži mirno rešenje. No vođa kojeg postavlja država čini upravo suprotno kako bi sprečio uzroke za stvaranje nesloge i stvorio osnovu za jedinstvo; ujedinjene i miroljubive pokrajine ostaće jedinstvene, ali će se osloboditi svoje plašljivosti, dok će se razjedinjene i nesložne ujediniti, a njihova ratobornost koja ničemu služila nije postaće javno dobro. Pomenuo sam i to da oni mogu drugima da naude, ali treba uzeti u obzir da je to moguće jedino ako im njihove vođe izdaju takvu naredbu. A da bismo sprečili vođe da stvaraju nered, moramo se pobrinuti da ne steknu preveliki autoritet među vojnicima. Imajte u vidu da se taj autoritet može steći prirodno ili kakvim slučajem. Za sprečavanje prvog moramo se pobrinuti da vođe ne naređuju vojnicima iz svog rodnog mesta, već da predvode one s kojima nisu nimalo prirodno povezani. A kako bismo onemogućili drugu vrstu sticanja autoriteta, vojsku treba da uredimo tako što ćemo vođe svake godine postavljati na novo mesto, jer stalno upravljanje istim ljudima dovodi do međusobne povezanosti, a to može da ugrozi i samog vladara. Koliko je koristio takav postupak i koliko je naudio onima koji ga se nisu pridržavali najbolje se vidi na primerima Asirskog i Rimskog carstva. Asirsko carstvo je trajalo hiljadu godina bez ikakvih pobuna ili građanskih ratova, a tu dugovečnost duguju običaju kojeg su se slepo držali da zapovednike vlastitih vojnih jedinica svake godine premeštaju sa jednog na drugo mesto. A upravo je zbog suprotnog postupka, da se vojskovođe koje zapovedaju vojskom nikada ne menjaju, u Rimskom carstvu, pošto se ugasila loza julijevsko-klaudijevska, došlo do mnogih građanskih ratova među vojskovođama i do brojnih zavera protiv careva. Da su neki od prvih careva, ili neki od onih koji su bili

na glasu po svojoj vladavini, poput Hadrijana, Marka Aurelija, Severa²⁹ i drugi nalik na njih, to uvideli i počeli da postavljaju vojskovođe na nova mesta, Rimsko carstvo bi zasigurno bilo mirnije i dugovečnije jer bi vojskovođe imale manje prilika za pobune a carevi manje razloga za strepnju, dok bi Senat, u slučaju da ne postoji naslednik, imao veći uticaj prilikom odabira cara, pa bi i sam izbor bio znatno bolji. No rđavi se običaji, bilo zbog neznanja bilo zbog nepažnje, teško iskorenjuju, a ni dobri ni loši primeri ne mogu da budu od pomoći.

KOZIMO: Možda sam svojim pitanjima omeo redosled vašeg izlaganja, jer počesmo od novačenja, a stigismo do nečeg drugog. Da se malopre nisam izvinio, verujem da bih za to zaslužio i prekor.

FABRICIO: Neka vas to uopšte ne brine. Ionako je bilo neophodno da izložim sve to kako bih odbranio svoj stav prema narodnoj vojsci koju mnogi kude, pa sam se zato okrenuo novačenju. Pre no što pređem na druge stvari, hteo bih da kažem nešto i o regrutaciji konjanika. Ona se u staro doba odvijala među najimućnijima, pri čemu se vodilo računa i o čovekovim godinama i o njegovim osobinama; biralo se tri stotine konjanika po legiji tako da ni u jednoj vojsci nekog od konzula nije bilo više od šeststo konjanika.

KOZIMO: Da li biste i tu stvarali jedinice koje bi se obučavale kod kuće i koje bi mogle da se upotrebe kad za to kucne čas?

29) Hadrijan (rođen 76, stupio na presto 117, umro 138. godine), rimski car, naslednik i posinak Trajanov, pripadnik antoninske dinastije i treći u nizu „petorice dobrih careva”. Marko Aurelije (rođen 121, stupio na presto 161, umro 180. godine), rimski car i pripadnik antoninske dinastije i poslednji u nizu „petorice dobrih careva”. Lucije Septimije Sever (rođen 146, stupio na presto 193, umro 211. godine), začetnik dinastije Severa i prvi rimski car rođen u Africi.

FABRICIO: Štaviše, to je neophodno, a drugačije ne bi ni moglo da bude ako želimo da imamo vlastite konjanike, a ne da uzimamo one kojima je to zanimanje.

KOZIMO: Kako biste ih birali?

FABRICIO: Oponašao bih Rimljane. Poticali bi iz reda imućnih ljudi, a postavio bih im starešine potpuno isto kao i svima ostalima, naoružao ih i obučavao.

KOZIMO: Pretpostavljam da bi bilo dobro da im se da neka naknada!

FABRICIO: Svakako, ali samo onoliko koliko im je potrebno da prehrane konja, jer ako svojim podanicima nametneš troškove, mogli bi se okrenuti protiv tebe. Stoga je neophodno da im se plati za konja i pokriju svi njegovi troškovi.

KOZIMO: Koliko bi trebalo da ih bude i kako biste ih naoružali?

FABRICIO: Sad ste zagazili u drugu oblast. Odgovoriću vam kad za to dođe vreme, a najpre ću se pozabaviti objašnjenjem kako treba naoružati pešake i kako ih pripremiti za bitku.